

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

КУЗЬМУК Олена Валеріївна

УДК 781.5.08:741.4]”190/195”(043.3)

**ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІФОНІЧНОГО ТА ГАРМОНІЧНОГО
ПРИНЦИПІВ МУЗИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
У ТВОРАХ КОМПОЗИТОРІВ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ:
СПЕЦИФІКА ОНОВЛЕННЯ, МЕТОДИ АНАЛІЗУ**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Міністерства культури та інформаційної політики України (Київ).

Науковий керівник:

доктор мистецтвознавства, професор
ПЯСКОВСЬКИЙ ІГОР БОЛЕСЛАВОВИЧ,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського
Міністерства культури
та інформаційної політики України,
завідувач кафедри теорії музики (Київ)

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
ШИП СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри музичного мистецтва
і хореографії (Одеса);

кандидат мистецтвознавства, доцент
ТУЧИНСЬКА ТЕТЯНА ІГОРІВНА,
Київська муніципальна академія музики
імені Р. М. Глієра
Міністерства культури
та інформаційної політики України,
доцент кафедри гуманітарних
та музично-інноваційних дисциплін (Київ)

Захист відбудеться «27» січня 2021 року о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, четвертий поверх, зал вченої ради (фойє Малого залу).

Із дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотеки Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано « » грудня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

О. Ю. Волосатих

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На початку ХХ ст. в європейському музичному мистецтві академічної традиції відбулися кардинальні зміни, пов'язані з глибинними тектонічними процесами в мистецтві, науковому знанні, ментальності, технічному середовищі, в усій європейській культурі. Виникли нові й неповторні персональні композиторські стилі (І. Стравинський, Б. Барток, С. Прокоф'єв, П. Хіндеміт, Д. Шостакович та ін.) та стильові напрямки (музичний експресіонізм, неокласицизм, неофольклоризм, брьюїтизм тощо); склалися нові принципи звуковисотної, метроритмічної та ладової організації, нові техніки композиторського письма (розширена функціональність, вільна атональність, пантонікальність, модальність, додекафонія тощо).

Цим революційним змінам присвячена велика кількість праць, де оновлення музичної організації розглядається загалом і в окремих ракурсах (музичної мови, техніки письма, естетики, стилістики тощо). Особливу увагу приділяють проблемам звуковисотної організації музичної форми (праці В. Задерацького, Ц. Когоутека, Ю. Кона, А. Мілки, І. Пясковського, Д. Сенкібекова, М. Скорика, С. Скрєбкова, Р. Реті, Ю. Тюліна, Ю. Холопова, С. Шипа та ін.). Також музикознавці досліджували питання організації ритму, фактури й композиції (праці Я. Губанова, Ю. Кона, М. Скрєбкової-Філатової, В. Холопової, Ю. Тюліна, В. Цуккермана та ін.). На цьому тлі не так помітні спроби дослідити принципи фактурної організації музичної форми. Найбільш чітко розгорнутими в цьому напрямку й науково плідними є дослідження А. Карастоянова, І. Пясковського, О. Сокола, Ю. Холопова, Й. Хомінського та ін.

Утім, саме принципи організації музичної фактури стають надзвичайно важливими в загальному комплексі нових нормативів музичної мови професійних європейських композиторів початку ХХ ст. Особливо гострою є проблема методики теоретичного аналізу нових різновидів фактури. Успішність рішення проблеми залежить від понятійного апарату, який спроможний відобразити всі сторони упорядкування й адекватно описати конкретні прояви та нові різновиди музичної фактури, виявити закономірності, що лежать в їхній основі.

Необхідність дослідницьких дій в окресленому напрямку пояснює звернення до понять *горизонталі* й *вертикалі* як універсальних категорій, за допомогою яких може бути позначена й охарактеризована фактура загалом та її окремі різновиди в музиці початку ХХ ст. У сучасних музикознавчих концепціях категорія горизонталі тлумачиться переважно як послідовність розгортання музичних подій у часі. Вона пов'язується з процесуальністю, притаманній мелодиці та *поліфонічному принципу* організації музичної тканини. Вертикаль звичайно розуміють як синхронне звучання декількох звуків, цілісних тонових комплексів та інших сонорних елементів музичної мови. Учені пов'язують вертикаль із *гармонічним принципом* фактурної організації музичної форми. У музиці, що належить деяким сучасним стильовим напрямкам (серіалізм, сонористика), фактура виявляє також

властивість, умовно позначену І. Пясковським як *діагональ*. Дослідники спостерігають тенденцію розвитку музики у ХХ ст. до ускладнення фактури за вертикальним і горизонтальним параметрами, а також у вимірі глибини та щільності звукової тканини. Утім, теоретичні методи аналізу нових якостей фактурного устрою в музиці європейських композиторів початку ХХ ст. поки що розвинуті дуже мало. Цим пояснюється недостатня повнота, чіткість і практична корисність знань про закономірності організації сучасної музичної фактури.

Описана ситуація в сучасній теорії музики обумовлює **актуальність** обраної теми дослідження – **«Взаємодія поліфонічного та гармонічного принципів музичної організації у творах композиторів першої половини ХХ століття: специфіка оновлення, методи аналізу»**.

Об'єктом дослідження є музична організація у творах композиторів першої половини ХХ ст.

Предмет дослідження – взаємодія поліфонічного та гармонічного принципів музичної організації у творах першої половини ХХ ст.

Мета дослідження – визначити специфіку оновлення фактури у творах першої половини ХХ ст., виявити природу й механізм взаємодії поліфонічного та гармонічного принципів музичної організації, розробити й апробувати методику їх аналізу.

Реалізація означеної мети обумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати актуальні погляди вчених-музикознавців у сфері теорії музичної фактури і виявити сутність поліфонічного і гармонічного принципів організації музичної тканини;
- обґрунтувати поняття вертикалі та горизонталі як параметрів фактурної організації музичної тканини і визначити їхні функції у пантональній та атональній музиці;
- розробити й апробувати на матеріалі художніх творів методику аналізу пантональної та атональної музики в ракурсі взаємодії фактурної *вертикалі і горизонталі*;
- охарактеризувати шляхи оновлення гармонічної та поліфонічної фактури в умовах нового ладового мислення і нових технік композиторської творчості;
- виявити специфіку оновлення поліфонічного тематизму та принципів стретного оформлення композиції в умовах нового ладового мислення;
- простежити відповідність між науково-філософськими уявленнями, формами образотворчого мистецтва та принципами організації музичної тканини у творах композиторів першої половини ХХ ст.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети й розв'язання поставлених завдань були використані такі дослідницькі методи: *структурний* – для виявлення особливостей втілення принципів організації музичного матеріалу; *системний* – для виявлення специфіки закономірностей організації музичних явищ на рівнях цілого й окремих елементів та отримання висновків щодо системних проявів художнього мислення різних епох; *аналітичний* – для розгляду поліфонії, гармонії, фактури у пантональних та

атональних композиціях; *імовірно-статистичний* – для оцінки відповідності використаних фактурних елементів конструктивним можливостям ладотональної системи; *графічного зображення звуку* – у проведенні аналогії між фактурними засобами музики та мовою зображального мистецтва; *порівняльний* – для зіставлення результатів аналізу фактурних типів і конкретних зразків музичної тканини, зокрема стрет.

Аналітичний матеріал дослідження. Матеріалом дослідження в дисертації слугували твори першої половини ХХ ст.: А. Шенберг – Фортепіанна сюїта ор. 25, Фортепіанні п'єси ор. 11, Фортепіанна п'єса ор. 33-а, опера «Мойсей та Аарон»; А. Веберн – Варіації для оркестру ор. 30, Фортепіанні варіації ор. 27; А. Берг – опера «Воцек»; Г. Малер – Симфонія № 9; Б. Барток – Струнний квартет № 2 та Струнний квартет № 4; Б. Лятошинський – Струнний квартет № 3, Друга Симфонія.

Теоретичну основу дисертації складають наукові дослідження, які можна систематизувати таким чином:

- *праці, присвячені проблемам музичної мови, мислення та методам аналізу музичного тексту* – Л. Акопян, М. Арановський, Б. Асаф'єв, М. Бонфельд, Н. Горюхіна, К. Дальхауз, І. Котляревський, І. Ляшенко, В. Медушевський, Є. Назайкінський, В. Протопопов, І. Пясковський, С. Скребков, Ю. Холопов, С. Шип;
- *праці, присвячені теоретичним проблемам фактури, взаємодії вертикалі та горизонталі, простору та часу* – підручник «Лекції з теорії гармонії» (колектив київських музикознавців – Т. Бондаренко, І. Котляревський, І. Пясковський, В. Самохвалов, І. Чижик), а також окремі дослідження: Н. Беліченко, Т. Бондаренко, Н. Герасимова-Персидська, Я. Губанов, Е. Денисов, Г. Завгородня, В. Задерацький, А. Карастоянов, Т. Кравцов, Ю. Кудряшов, В. Мартинов, А. Мілка, Г. Павлій, І. Пясковський, М. Скорик, С. Скребков, М. Скребкова-Філатова, М. Старчеус, М. Тараканов, Ю. Тюлін, Т. Франтова, В. Холопова, Ю. Холопов, Й. Хомінський, В. Цуккерман, К. Южак;
- *дослідження з історії та теорії поліфонії, поліфонічної техніки (зокрема поліфонії в атонально-серійній музиці)* – С. Богатирьов, Г. Виноградова, Н. Герасимова-Персидська, С. Григор'єв, А. Дмитрієв, Т. Дубравська, Ю. Євдокимова та Н. Сімакова, В. Задерацький, Е. Кршенек, І. Кузнецов, Е. Курт, Г. Ляшенко, А. Мілка, Т. Мюллер, В. Протопопов, І. Пясковський, Л. Решетняк, О. Ровенко, С. Скребков, О. Соколов, Н. Тимофеев, Ю. Тюлін, В. Фрайонов, Т. Франтова, Й. Хомінський, Й. Хусаїнов, Б. Цубер (B. Zuber), М. Шмідт (M. Schmidt), К. Южак;
- *теоретичні роботи, присвячені проблемам сучасної гармонії* – А. Абель (A. Abel), Х. Аймерт (H. Eimert), Й. Аренс (J. Ahrens), Л. Александрова, М. Байхе (M. Beiche), Т. Бондаренко, О. Войтенко, Ф. Вьорнер, Ф. Гершкович, Т. Гоц, Н. Гуляницька, Е. Денисов, Л. Дойч (L. Deutsch), Ф. Дьоль (F. Döhl), Л. Дьячкова, М. Їра (M. Jira), Ц. Когоутек, Ю. Кон, Ю. Кудряшов, Е. Курт, Ш. Левандовські, І. Пясковський, Р. Реті, Д. Сенкібеков, М. Скорик, С. Скребков, М. Тараканов, Л. Федотова,

- Т. Філатова, Л. Хазельбок (L. Haselböck), Й. Хауер (J. Hauer), Ю. Холопов, М. Хуфнер (M. Hufner);
- *філософсько-естетична та наукова література з проблем виразжальних засобів мистецтва* – А. Абель (A. Abel), Т. Адорно, М. Аркадьєв, Р. Брінкманн (R. Brinkmann), Т. Бринь, Г. Васютючкін, Ж. Гофф, О. Дашевська, Ю. Кремльов, Г. Лейбніц, Д. Ліхачов, А. Лобанов, Е. Мах, С. Мельшіор-Бонне, К. Муратова, Л. Неболюбова, С. Павлишин, В. Правдивцев, М. Тараканов, С. Уланова, Д. Хофштадтер, У. Еко;
 - *монографічна література та епістолярій* – листи А. Веберна, Г. Малера, А. Шенберга; монографічні роботи: І. Барсова, Л. Неболюбова, С. Павлишин, К. Розеншильд, І. Соллертинський, В. Холопова та Ю. Холопов;
 - *дослідження риторичних фігур у західноєвропейській музиці* – І. Барсова, О. Захарова, А. Швейцер;
 - *теоретичні дослідження з проблем синтезу мистецтв, психологічного аспекту синестезії, зв'язку між науковим і художнім мисленням* – І. Ванечкіна, Б. Галеєв, Б. Геннадієв, В. Кандинський, Є. Назайкінський, І. Тукова, Ф. Юр'єв.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *уперше*:

- поставлена і знайшла розв'язання під кутом зору взаємодії вертикалі й горизонталі проблема оновлення принципів організації музичної фактури у творах композиторів першої половини ХХ ст.;
- розроблена й апробована методика аналізу фактури пантональної та атональної музики, що спирається на оцінку взаємодії вертикалі (гармонії) та горизонталі (поліфонічної мелодики);
- визначено структурні закономірності та функції *дзеркального і комбінаторного* принципів утворення музичної тканини в умовах нового ладового мислення;
- проаналізовано і типізовано стретну техніку в пантональній та атональній музиці, відзначено її зв'язок із музично-риторичними традиціями ренесансної та барокової поліфонії;
- виявлено специфіку поліфонічного тематизму музичних композицій, побудованих на засадах хроматичної комплементарності;
- встановлено властивості якісного оновлення поліфонічної техніки компонування музичної фактури;
- запропонована інтерпретація феномену полімелодичної фактури (зокрема, у творчості Г. Малера) на основі аналогії між музикою та образотворчим мистецтвом (зокрема, теоретичними ідеями В. Кандинського і Й. Гете).

Уточнено:

- провідні поняття теорії музичної фактури «вертикаль», «горизонталь», «симультанна структура», «конфігуративність»;
- роль симультанних структур у створенні пантональної та атональної музики;

- чинники об'єднання та розчленування симультанних структур у музичній формі.

Доповнено:

- теоретичне уявлення про логіко-конструктивні принципи організації звукового матеріалу, сформульовані І. Пясковським (архітектонічність і процесуальність, тотожність і контраст, дискретність і континуальність, диференційованість та інтегрованість, конфігуративність).

Набули подальшого розвитку:

- ідеї І. Пясковського щодо взаємного впливу науково-філософських уявлень і принципів художнього мислення, зокрема принципів організації музичної фактури у творах композиторів першої половини ХХ століття.

Практичне значення дисертації. Результати та методи виконаної роботи мають значення для подальшого теоретичного осмислення процесів оновлення ладогармонічних засобів і поліфонічної техніки в музиці першої половини ХХ ст. Матеріали дослідження можуть бути використані у спеціальних курсах теорії (поліфонія, гармонія, аналіз музичних творів), історії зарубіжної та української музики. Методика аналізу пантональної та атональної музики, запропонована в дослідженні, може бути використана у підготовці композиторів. Деякі елементи методики (наприклад, створення графіків фактурної щільності та динамічних профілів) можуть бути використані в аналізі електронної музики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри теорії музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Дослідження відповідає комплексній темі № 19 «Актуальні проблеми теоретичного музикознавства» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності НМАУ (2015–2020 рр.). Тему дисертації в остаточному формулюванні затверджено на засіданні вченої ради Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (протокол № 6 від 22 січня 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданнях кафедри теорії музики НМАУ імені П. І. Чайковського. Основні положення дослідження викладено в доповідях на наукових і науково-практичних конференціях:

Міжнародних

X Міжнародній науково-практичній конференції «Молоді музикознавці України» (Київ, КДВМУ ім. Р. Глієра, 24–29 березня 2008 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Молоді музикознавці України» (Київ, КДВМУ ім. Р. Глієра, 3–7 лютого 2009 р.);

всеукраїнських

VII Всеукраїнській науково-теоретичній студентській конференції «Молоді музикознавці України» (Київ, КДВМУ ім. Р. Глієра, 23–27 березня 2005 р.); III Всеукраїнській молодіжній науково-практичній конференції «Проблеми музичного мистецтва: спадщина і сучасність» (Київ, НМАУ ім. П. Чайковського, 4–7 грудня 2006 р.); IV Всеукраїнській молодіжній науково-практичній конференції «Музичне мистецтво: сучасні аспекти

дослідження» (Київ, НМАУ ім. П. Чайковського, 27–29 лютого 2008 р.); Восьмій науково-практичній конференції Українського товариства аналізу музики «Жанровий простір музичної творчості: структура та властивості» (Київ, НМАУ ім. П. Чайковського, 12–15 березня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська музична культура: проблеми наукового осмислення» (Київ, НМАУ ім. П. Чайковського, 20–21 березня 2008 р.); науково-практичній конференції «Актуальні проблеми теоретичного музикознавства: взаємодія музичної теорії та композиторської практики» (Київ, НМАУ ім. П. Чайковського, 9–10 грудня 2009 р.).

Публікації. За темою дисертації здійснено 8 публікацій, у тому числі шість одноосібних статей у спеціалізованих фахових виданнях (із них шість – у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених МОН України, одна – у неспеціалізованому фаховому виданні, одна – в електронному фаховому періодичному виданні (Туреччина)).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (усього 270 позицій, з них 21 – німецькою та англійською мовами) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 226 сторінок, основний текст – 180 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету й завдання дисертації, означено джерельну базу, методи дослідницької роботи, надано огляд використаної літератури, визначено наукову новизну, наведено дані щодо апробації основних положень дослідження, конкретизовано його практичну цінність.

Розділ 1 «Взаємодія поліфонічного та гармонічного принципів музичної організації» складається з трьох підрозділів і присвячений розгляду теоретичних аспектів взаємодії поліфонічного та гармонічного принципів організації музичної форми як універсальних категорій музичного мислення.

Підрозділ 1.1 – «Вертикаль і горизонталь як категорії музичного мислення в сучасному музикознавстві» – містить аналітичний огляд найбільш розповсюджених музикознавчих концепцій щодо взаємовідносин горизонталі й вертикалі в музиці. Методологічною основою роботи стали дослідження І. Пясковського, який розглядає взаємовідносини горизонталі й вертикалі в музично-звуковому процесі, підкреслюючи логіко-конструктивні закономірності їхніх взаємозв'язків. І. Пясковський сформулював основні логіко-конструктивні принципи фактурної організації звукової форми, які є бінарними опозиціями, що стосуються просторових і часових відносин (архітектонічність і процесуальність), міри різноманіття з позицій теорії інформації (тотожність і контраст), структурності (дискретність і недискретність, диференційованість та інтегрованість). У роботі доповнено й унаочнено у вигляді таблиць основні властивості цих логіко-конструктивних принципів.

Крізь призму теоретичного уявлення щодо бінарності поліфонічної та гармонічної основ музичного мислення розглянуто різні форми їх

співвідношення в історичних стилях багатоголосся. Виокремлено найважливіші загальнологічні принципи формотворення в поліфонічній музиці, а саме:

а) *принцип пропорціювання*, найскладніші форми якого ілюструє поліфонія часів готики та проторенесансу (тип мензуральної ритміки та ритмічна багатоярусність фактури ізоритмічного мотету вказують на безпосередній зв'язок музичної форми з винайденням часовиміральної апаратури – стрілкових годинників, які в XIV столітті замінили сонячні годинники);

б) *комбінаторний принцип*, який є одним із найстаріших в еволюції поліфонічного мислення (техніка вертикальних і горизонтальних переміщень інтонаційних елементів прослідковується у квадруплумах Перотіна, прийомах *stimmtausch*, а в подальшому закріплюється в техніці вертикальних, горизонтальних і подвійних контрапунктів у ренесансній поліфонії);

в) *принцип симетрії*, який у широкому розумінні передбачає різні форми фактурно-тематичного розвитку композиції – імітацію (трансляційна симетрія), інверсію (дзеркальна симетрія по горизонтальній осі), ракохід (дзеркальна симетрія по вертикальній осі), мензуральні зміни (симетрія подібності, яка виникає при інваріантному масштабному збільшенні або зменшенні тривалостей).

У підрозділі 1.2 – «Симультанність і конфігуративність як властивості музичної тканини в музиці першої половини XX століття» – уточнюються поняття *конфігуративності* та *симультанності*, запропоновані І. Пяковським, які мають характер універсального «інструменту» аналізу музичної фактури. Зокрема, вони дозволяють аналізувати різновиди фактурної організації у творах пантональної та атональної музики, які виникають на основі нового, некласичного ладового мислення. У нових умовах ладової організації музично-інтонаційного мовлення важливими факторами організації музичної тканини стають не тільки вектори горизонталі та вертикалі, але й діагональ. Поняття *діагоналі* має в контексті дисертаційного дослідження два значення. Перше пов'язане з образним ефектом слухового сприйняття музичної фактури. За умов, коли фактура вибудована і сприймається як багатошарова структура, між інтонаційними елементами, що належать різним фактурним рівням, можуть проявлятися горизонтальні зв'язки. Уявні мелодичні лінії подібні діагоналям у двомірних просторових формах. Саме таке враження залишають лінійні зв'язки між голосами на «далекій відстані» у творах багатьох композиторів XX ст. Особливо «діагональні» зв'язки елементів фактури притаманні творам музичного пуантилізму (А. Веберн, П. Булез).

У другому значенні «діагональ» є абстрактним позначенням бінарної координати, яка може бути встановлена для кожного інтонаційного елемента у двомірному просторі музичної фактури. Динамізм взаємодії горизонталі й вертикалі виявляється у змінах конфігурації фактури в просторі та часі. Цей підхід обумовив розчленування тканини на *симультанні структури*, відокремлені одна від іншої цезурами різного типу. Встановлено, що специфіка контрапунктичної техніки в умовах нового ладового мислення (пантональності та атональності) полягає в тому, що роль *координувального чинника* (на відміну від традиційної контрапунктичної техніки, яка опиралася на принцип

гармонічного мислення і вертикальні орієнтири), приймає логіка конфігураційних змін, яку абстрактно відбиває поняття діагоналі.

У підрозділі 1.3 – «Методика аналізу фактури у пантональних і атональних творах» – розглянуті теоретичні аспекти методики аналізу проявів гармонічного та поліфонічного принципів у побудові музичних творів в умовах нового ладового мислення. Термінологічний вираз «нове ладове мислення» відбиває широке коло різноманітних проявів пантональної й атональної організації музичного інтонування у творах першої половини ХХ ст. Термін «атональність», запропонований Й. Хауером і уточнений Р. Реті, у контексті дослідження відповідає організації музичного мовлення, що опирається на тони як домінувальний матеріал і дванадцятиступеневий темперований звуковисотний стрій, але при цьому позбавлений тих системно-функціональних зв'язків між тонами і співзвуччями, що склали основу ладової організації музики класично-романтичної доби. Незважаючи на неоднозначне ставлення вчених до цього терміна, він є широко вживаним у спеціалізованій літературі, оскільки охоплює істотні ознаки процесу оновлення принципів звуковисотної організації, появи нових закономірностей у музиці на початку ХХ ст., коли на перший план у музичній граматиці виходять принципи фактурного й тематично-композиційного упорядкування музичної форми. Прийнята інтерпретація терміна близька до концепції Л. Дойч, де атональність розуміється як «засіб тематичної (замість гармонічної) диференціації тонів». Атональність, трактована в широкому розумінні, включає так звану «вільну атональність», серійність і серіальність (А. Шенберг, А. Берг, А. Веберн). Термін «пантональність» приймається за інтерпретацією Р. Реті. Звернення до нього обумовлене необхідністю дослідження творів Г. Малера, Б. Бартока, Б. Лятошинського, у яких проявили себе в найширшому спектрі принципи розширеного та ускладненого, однак не позбавленого ознак функціонального зв'язку тонів і співзвуч, ладотонального мислення.

Обґрунтовано власну методику аналізу, яка включає в себе *дві складові: аналіз гармонічного устрою фактури та аналіз поліфонічної техніки*. Особлива увага приділяється: а) виявленню найменших структурних одиниць музичної тканини – симультанних структур; б) аналізу щільності фактури за вертикальним параметром, в) фіксації змін конфігуративно-просторового параметру музичної тканини, г) створенню графіка динаміки розгортання фактурних подій. Запропоновано специфічний метод характеристики вертикально-горизонтальної координації фактури, а саме аналіз імовірнісно-статистичного розподілу інтонаційних структур у межах можливостей звуковисотної системи. Такий метод дозволяє визначити, наскільки повно використані конструктивні можливості звуковисотної системи, як відбувається відбір складових елементів і як здійснюється процес їхнього синтезу. Одна з цілей такого аналітичного методу – знаходження системоутворювальних факторів звуковисотного впорядкування та фактурної організації музичної форми в умовах нового ладового мислення.

Запропонована методика дає можливість об'єктивно й чітко встановити співвідношення традиційних і нових принципів фактурного оформлення творів,

обґрунтувати класифікацію типів стретно-імітаційної техніки, виявити повний комплекс структурних компонентів звукового складу. Апробацію методики проведено на матеріалі пантональних і атональних творів.

Розділ 2 «Взаємодія поліфонічного та гармонічного принципів у стретно-імітаційній техніці композиторів першої половини ХХ століття» присвячено апробації авторської методики аналізу фактури та поліфонічної техніки у творах першої половини ХХ ст. Ці твори об'єднує належність до сфери нового ладового мислення, до звуковисотних систем, які в результаті історико-стильового розвитку європейської музики прийшли на зміну тонально-функціональній системі. І. Пясковський охоплював усе різноманіття способів ладової організації сучасної музики, у тому числі серійність, поняттям «складноладова звукова система».

У підрозділі 2.1 – «Метод аналізу атональної серійної гармонії (на прикладі прелюдії із Сюїти ор. 25 А. Шенберга)» – проведено аналіз Прелюдії із Сюїти ор. 25 А. Шенберга. Використано методику аналізу атональної гармонії, що утворюється на основі серійної техніки композиції. Особливу увагу приділено інтервально-регістровій щільності фактури твору. Проведено структурний та ймовірно-статистичний аналіз звукових комплексів (шестизвуч). Простежена динаміка змін фактурної організації, що інтерпретується як чинник формування цілісної композиції. Результати ймовірно-статистичного аналізу представлено в таблицях, які наочно свідчать про різноманіття шестизвукових сполучень, передбачене конструктивними можливостями хроматики, і дають змогу порівняти потенційні можливості зазначеного принципу організації форми з реалізацією цих можливостей у композиції Прелюдії ор. 25 А. Шенберга. Здійснена тональна реконструкція фактурно-конфігуративного компонента названого твору переконливо доводить визначальну формоутворювальну роль фактури в серійній музиці.

У підрозділі 2.2 – «Інтонаційне збагачення стретно-імітаційної техніки в умовах нового ладового мислення» – розглянуто формування поліфонічного тематизму, виразником якого стає стретно-імітаційна поліфонія в умовах атонального композиторського письма. Аналіз звуковисотних властивостей стретних розділів композиції здійснено на матеріалі Фортепіанної п'єси ор. 33-а та опери «Мойсей та Аарон» А. Шенберга, опери «Воццек» А. Берга, Струнного квартету № 2 та Струнного квартету № 4 Б. Бартока, Струнного квартету № 3 Б. Лятошинського. На основі проведеного аналізу розроблена типологія різновидів стретного формоутворення за критеріями кількості голосів, інтонаційного змісту і типу трансформації матеріалу. Зокрема, вирізняє такі типи: стрети з інверсією, ракоходом, ракоходом інверсії, мензуральними змінами, мікстовим «потовщенням», гетерофонним розгалуженням. За звукорядними співвідношеннями встановлено різновиди пересічених і комплементарних стрет. За вертикальним параметром (оцінкою інтерваліки та гармонічної якості) визначаються такі різновиди: непарнопівтонові дисонансні, непарнопівтонові та консонансні, парнопівтонові та дисонансні, парнопівтонові та консонансні стрети. Відзначено ренесансні та барокові традиції в техніці

стрет у співвідношенні з їхнім якісним інтонаційним оновленням. Встановлено спадкоємність інтонаційного матеріалу стрет музичних творів ХХ ст. з поліфонічною музикою барокової доби (із риторичними фігурами *passus duriusculus, saltus duriusculus* тощо).

Здійснений аналіз унаочнює факт оновлення ладово-гармонічної організації досліджених творів при збереженні засобів традиційної поліфонічної техніки. Звернення до інтонаційного аспекту аналізу дало змогу дійти висновків про те, що зростання міри хроматизації ладової системи, використання принципу «тотожності та доповненості» у звукорядних структурах творів ХХ ст. поєднується з поліфонічними прийомами епох ренесансу та бароко. В інтонаційній будові поліладових, політональних, атональних стрет звертає на себе увагу сконцентрованість інтонаційних комплексів, які найчастіше передають почуття глибокої скорботи. Аналіз обраних творів засвідчив таке: а) схильність композиторів початку ХХ ст. до найширшого використання *принципу симетрії*, який отримав майже тотальний характер в умовах атонально-серійної дванадцятитоновості; б) домінувальне значення систем «тотожності та доповненості» в ладово-гармонічній організації контрапункту; в) широке використання в серійній музиці *принципу комбінаторики*, який проявляє себе на рівнях поліфонічних перетворень, звукорядних структур, взаємодії та розвитку елементів серії.

Розділ 3 «Оновлення фактурних засобів у творах першої половини ХХ століття» присвячений розгляду специфіки фактурної організації в полімелодичній поліфонії Г. Малера та в пуантилістично-кластерній фактурі Варіацій ор. 30 А. Веберна.

У підрозділі 3.1 – «Про ізоморфізм художніх і наукових уявлень у період першої половини ХХ століття» – розвинуто ідею певного «паралелізму», відповідності між науково-філософською думкою та художньо-естетичними концепціями митців першої половини ХХ ст. Естетика й техніка музичної творчості, зокрема техніка компонування фактури, розглядається в цьому підрозділі у зв'язках з історично складеними системами наукового і художнього мислення. Протягом різних історичних періодів розвитку європейської музики ми можемо спостерігати навіть своєрідний *ізоморфізм* філософсько-естетичних поглядів, наукових уявлень і принципів художнього мислення.

Принципи організації музичної тканини в розглянутих творах першої половини ХХ ст. відображають універсальні художні та наукові принципи, характерні для аналізованого періоду. Зокрема, спостерігається тенденція до оперування символами, що знайшла прояв у експресіонізмі, пізніше розвинулася у структуралізмі, однак походить від мистецтва барокової доби.

У підрозділі 3.2 – «Феномен полімелодизму музики Г. Малера в аспекті взаємодії поліфонічного і гармонічного принципів музичної організації» – розглянуті паралелі між геометричною риторикою В. Кандинського та полімелодизмом Г. Малера, що є одним із проявів характерної для сучасної поліфонії властивості графічного (візуального) оформлення музичного тексту. Аналіз динаміки розгортання музичної фактури у Дев'ятій симфонії Г. Малера, результати якого представлені у формі графіків, засвідчив, що полімелодизм

композитора має гетерофонну основу. Також виявлено, що характерне для малерівської фактури полімелодичне розшарування унісону або зведення до унісону характеризується енергетичним феноменом роз'єднання і з'єднання різного в єдиному. Помічено, що у співвідношенні інтонаційно ідентичних лінейних складових виникає гранична несумісність – протидія конфігурацій рельєфів, протиставлення на рівні тонально-гармонічної логіки розвитку (поліладовість, поліфункціональність, політональність).

У підрозділі 3.3 – «Якісне переосмислення поліфонічної техніки в умовах пуантилізму та сонорно-кластерних утворень» – розглянуто «Оркестрові варіації» ор. 30 А. Веберна як конкретний приклад, що ілюструє відповідність між науковими та художніми ідеями. У композиції «Варіації» А. Веберн використав ідеї Й. В. Гете щодо метаморфозу рослин. Композитор утілює ідеї органічного зростання в техніці музичної композиції. Аналітичні спостереження виявили механізми оновлення фактурної організації в оркестрових Варіаціях А. Веберна, репрезентовані композитором у послідовності від пуантилізму до кластеру і полірельєфу. Доведено, що в умовах пуантилістичної фактури, де відсутні традиційні для поліфонії лінейні та акордово-вертикальні утворення, максимально активізуються темброві та регістрові зв'язки звукових елементів. Тема оркестрових Варіацій є своєрідним прикладом стретно-імітаційної техніки та полірельєфної взаємодії малерівського типу в умовах поєднання різних сегментів ритмічної серії. Відзначено, що кластерні структури в кульмінаційній зоні форми утворюються внаслідок ритмічного ущільнення та повної вертикалізації звуковисотної серії. Полірельєфні протиріччя в кульмінаційній зоні форми виникають за рахунок стретних нашарувань. Також виявлено, що у Варіаціях ор. 30 А. Веберна знаходить найширше втілення комбінаторний принцип організації музичної форми. Комбінаторні перестановки мелодичних і ритмічних мікросерій відбуваються в умовах нових принципів фактурної організації музичної тканини, яка виражена у двох граничних станах щільності музичної тканини (пуантилістичній і кластерній фактурі).

Визначено, що в умовах нового ладового мислення головним чинником фактурного упорядкування, зокрема розмежування симультанних структур, є конфігуративність. Цей відокремлювальний чинник зберігає своє значення в різних типах фактури – від полімелодичної (Г. Малер, А. Шенберг, А. Берг) до пуантилістичної, кластерної (А. Веберн).

ВИСНОВКИ. У дисертації проаналізовано найбільш актуальні для сучасного українського музикознавства погляди вчених у сферах теорії музичної фактури, звуковисотних і ладових систем, техніки компонування, які характеризують гармонічний і поліфонічний принципи організації музичної форми. За основу подальшої теоретичної інтерпретації цих універсальних принципів музичного формоутворення в дисертаційному дослідженні взято наукову концепцію І. Б. Пяковського, у якій гармонічна, поліфонічна і поліфонно-гармонічна фактура характеризуються за допомогою абстрактних понять вертикалі та горизонталі. Сутнісною властивістю гармонічної фактури є, за будь-яких умов, вертикаль, тобто впорядковані в певній звуковисотній

системі стосунки тонів і більш складних компонентів музично-інтонаційної форми, що мисляться як синхронні, одночасові. Сутність поліфонічної фактури абстрактно виражає горизонталь, тобто стосунки тонів і більш складних компонентів музично-інтонаційної форми, що мисляться як асинхронні, послідовні в музичному часі. Тим самим вертикаль і горизонталь виконують функцію універсальних параметрів існування музичної фактури. Гармонічний і поліфонічний принципи музичної організації перебувають у процесі постійного динамічного взаємовпливу, взаємодії та контрастного взаємодоповнення. У гармонічному та поліфонічному принципах знаходять вияв основні логіко-конструктивні принципи організації звукового матеріалу, сформульовані І. Пясковським, – архітектонічність і процесуальність, тотожність і контраст, дискретність і континуальність, диференційованість та інтегрованість.

За усіх часів європейська багатоголосна музика виявляла ознаки узгодженості як за вертикальним, так і за горизонтальним параметрами. Тобто поліфонічний та гармонічний принципи музичного мислення завжди взаємодіють у конкретному виді музичної тканини. Утім, конкретні фактурні результати взаємодії цих принципів музичного мислення дуже різняться в різних музично-мовних системах.

Виявлено, що кардинальні зміни мовних норм, які відбулися в професійній композиторській музиці на початку ХХ століття, зокрема зміни в сфері ладотональної організації музичного мовлення, істотно вплинули на характер взаємодії поліфонічного і гармонічного принципів фактурної організації музичних творів. В умовах пантональності та атональності музичної мови відбувається послаблення впливу гармонічної вертикалі (інтервальних обмежень, усталених акордових співзвуч) на процес фактуротворення. Зменшується також вплив нормативів горизонтального (метро-ритмічного) узгодження інтонаційних елементів. Утім, координація звучання у вертикальному й горизонтальному вимірах не зникає. У серійній музиці вона технологічно забезпечується формальною та інтонаційною єдністю самої серії. У вільно-атональних умовах спостерігається координація фактурної вертикалі й горизонталі на основі слухової інерції, що пов'язує нову музику з певними традиційними музично-мовними системами.

Головним засобом узгодження вертикального й горизонтального вимірів музичної тканини у новій музиці стають принципи конфігуративності та симультанності (за термінологією І. Пясковського), які свідчать про значне зростання ролі власне фактурних елементів форми. Встановлено, що саме фактурні одиниці, розмежовані умовними цезурами на основі загальних законів сприйняття й логіки конструювання (інваріантності та варіативності, подібності та контрасту) в умовах нового ладового мислення стають основним «продуктом» взаємодії гармонічного й поліфонічного принципів музичного мислення.

Необхідність дослідження й теоретичної інтерпретації специфічних проявів взаємодії гармонічного й поліфонічного начал у музиці першої половини ХХ ст. привела до розробки методики аналізу, яка спирається на традиційні аналітичні музикознавчі підходи та концепцію системно-структурного аналізу музики І. Пясковського. Головне завдання методики полягає в

максимальному виявленні конструктивних можливостей звуковисотної системи та ступеня їх реалізації в конкретному творі, розгляд процесу формування нового поліфонічного тематизму, виразником якого стає стретно-імітаційна поліфонія, характеристика системоутворювальних факторів звуковисотної та фактурної організації в умовах пантональності та атональності.

Для методики характерні такі провідні положення: зосередження уваги на фактурних одиницях музичної форми (симультанних елементах, фігурах); виявлення цезур, що їх розділяють (на основі структурного та інтонаційного розмежування); встановлення закономірних вертикальних (висотно-інтервальних) і горизонтальних (метроритмічних) властивостей цих фактурних одиниць; виявлення на основі ймовірно-статистичного аналізу їхніх функціональних якостей (домінування або «прохідної», допоміжної ролі в системі ймовірнісних взаємовідношень); створення графіків динаміки розгортання фактурно-інтервальної щільності («динамічних профілів»); складання звукорядних таблиць, що відбивають конструктивні особливості фактурних конфігурацій. Специфічним компонентом запропонованої методики є залучення поняття «діагоналі», яке абстрактно відбиває вертикально-горизонтальну бінарність координати кожного інтонаційного елемента у двовимірному просторі музичної фактури. Поряд із цим поняття діагоналі має психологічне підґрунтя. Воно спирається на просторовий образ, що виникає при сприйнятті багаторівневої і фігуративно складної фактури, коли між «далекими» інтонаційними елементами утворюються горизонтальні зв'язки, подібні діагональним лініям у двомірних просторових формах.

Окрема увага в дослідженні приділена тематичним стретам як феномену фактурного та композиційного устрою музичної форми. Встановлено, що нові, менш жорсткі норми музичної мови у творах початку ХХ ст. відкрили широкі можливості для побудови тематичних стрет. Їхню різноманітність відбиває запропонована типологія, яка диференціює політональні та політранспозиційні стрети, які виявляють взаємодію принципів «тотожності й доповненості» в хроматичних комплементарних побудовах. Хроматично-комплементарне зіставлення структур за принципом доповненості простежено в стретах Б. Бартока, де тотожні звукорядні структури ріспости та пропости утворюють результуючий хроматичний звукоряд із неповторюваними звуками. Для унаочнення результатів аналізу поліфонічної тканини складено звукорядні таблиці інверсійної симетрії матеріалів у системі тотожності та доповненості. Виявлена спадкоємність інтонаційного матеріалу стрет із музичною риторикою поліфонії бароко.

У результаті аналізу найбільш репрезентативних у плані звуковисотної організації творів першої половини ХХ ст. встановлено, що *комбінаторика* в серійних творах використовується на рівні поліфонічних перетворень, звукорядних структур, взаємодії та розвитку елементів серії, а в серіалізмі – розвитку ритмічних серій та елементів фактурної конфігурації. *Комбінаторика* і *дзеркальність* стають важливими принципами структуроутворення у творах із новим ладовим мисленням (особливо серійних і серіальних) періоду першої половини ХХ ст.

Можливості семантичної інтерпретації виявлених аспектів взаємодії гармонічного й поліфонічного принципів музичного мислення певною мірою розкриті у спробі простежити відповідність між науково-філософськими уявленнями, формами образотворчого мистецтва та принципами організації музичної тканини у творах композиторів першої половини ХХ ст. Особлива увага приділена ідеям синтетичного мистецтва В. Кандинського, які дають простір для асоціювання елементів графіки з лінеарними компонентами полімелодичної фактури у творах Г. Малера. Розглянуті наукові погляди Й. Гете щодо морфологічної подібності частин органічного цілого дали змогу провести аналогію з устроєм Прелюдії ор. 25 А. Шенберга.

Отже, методика аналізу, яка поєднує аналіз гармонічної вертикалі, поліфонічної горизонталі і виявляє координуючі властивості діагоналі через динаміку розгортання щільності тканини, дозволяє визначити структурні одиниці звукового складу (симультанні комплекси), ступені використання конструктивних можливостей системи, співвідношення традиційності та оновлення, змінного та незмінного, дає підстави для типологічного вивчення стретно-імітаційної техніки компонування.

Використання запропонованої в роботі методики аналізу пантональної та атональної музики має значення для подальшого теоретичного осмислення оновлення ладогармонічних засобів і поліфонічної техніки у творах першої половини ХХ ст., але не вичерпується окресленим періодом. Чітка алгоритмізація аналітичних процедур із застосуванням точних методів імовірнісної статистики дозволяє в перспективі розробити спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу пантональної та атональної музики на основі апробованої в дисертації методики. Цей підхід також буде корисним для аналізу музики, написаної в техніках, де звуковисотна організація відходить на другий план, поступаючись іншим засобам виразності, зокрема тембру (у сонористичних, алеаторних, електронних творах).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України і наукових виданнях інших держав:

1. Кузьмук О. В. Арнольд Шенберг. Кантата «Вцілілий з Варшави (зміст, принципи формотворення, концепція) // Київське музикознавство : зб. статей. Вип. 19. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського ; КМAM ім. Р. Глієра, 2006. С. 111–118.
2. Кузьмук Е. В. Музыка, живопись и математика в теоретических концепциях Василия Кандинского // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. статей. Вип. 76 : Проблеми музичного мистецтва: спадщина і сучасність. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. Кн. 2. С. 76–83.
3. Кузьмук Е. В. Зеркало как универсальный логический принцип полифонического мышления // Київське музикознавство : зб. статей. Вип. 29 : Теоретичні та історичні проблеми мистецтвознавства у світовій

- та вітчизняній музичній культурі. Київ : Київський ін-т музики ім. Р. М. Глієра, 2009. С. 19–29.
4. Кузьмук О. В. Ізоморфізм філософсько-естетичних поглядів і принципів поліфонічного мислення в епоху середньовіччя // Київське музикознавство : зб. статей. Вип. 31. Київ : Київський ін-т музики ім. Р. М. Глієра ; НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. С. 15–26.
 5. Кузьмук О. В. Структурні особливості політранспозиційної стретно-імітаційної техніки в музиці Б. Лятошинського // Українське музикознавство : науково-методичний збірник / упоряд. І. Б. Пясковський. Вип. 37. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. С. 293–305.
 6. Кузьмук Е. В. Художественный и научный мир музыкального экспрессионизма // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. статей. Вип. 99 : Музичне мистецтво: сучасні аспекти дослідження, Кн. 3 / упоряд. Сакало О. В. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2012. С. 282–294.

Статті в неспеціалізованих виданнях України:

7. Кузьмук О. В. Досвід аналізу атонально-серійної гармонії (на прикладі Прелюдії із сюїти ор. 25 А. Шенберга) // Дослідження. Досвід. Спогади : збірник праць / головний редактор-упорядник В. П. Шерстюк. Вип. 7. Київ, 2007. С. 75–85.

Статті в зарубіжних виданнях:

8. Kuzmuk O. Interconnectedness of the Philosophical and Aesthetical Views and Principles of Polyphonic Thinking in the Time of Baroque // Journal of history culture and art research. Vol. 8, No. 3. Karabuk : Karabuk University, 2019. P. 293–305. URL: <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/2250> DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i3.2250>

АНОТАЦІЯ

Кузьмук О. В. Взаємодія поліфонічного та гармонічного принципів музичної організації у творах композиторів першої половини ХХ століття: специфіка оновлення, методи аналізу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського Міністерства культури та інформаційної політики України, Київ, 2020.

У дисертації вперше розглянута специфіка оновлення принципів музичної організації у творах композиторів першої половини ХХ століття в аспекті взаємодії поліфонічного і гармонічного факторів; розроблена й апробована авторська методика аналізу пантональної та атональної музики, що поєднує в собі *аналіз гармонічної вертикалі та поліфонічної горизонталі*.

У роботі розкрито, що гармонічний і поліфонічний принципи музичної організації у творах першої половини ХХ ст. зазнають значних змін, зокрема за рахунок розширення та інтенсифікації їхньої взаємодії, зростання ролі фактурного чинника формоутворення.

У дисертації доведено, що *методика аналізу, яка поєднує аналіз гармонічної вертикалі, поліфонічної горизонталі і виявляє координуючі властивості діагоналі через динаміку розгортання щільності тканини*, унаочнює визначення структурних одиниць звукового складу (симультанні комплекси), ступеня використання конструктивних можливостей системи, співвідношення традиційності та оновлення, віднайдення змінного та незмінного, а також дає можливість розробити типологію стретно-імітаційної техніки.

На основі аналізу стретної техніки у вибраних творах композиторів першої половини ХХ ст. показано, що оновлення поліфонічних засобів відбувається в умовах максимальної хроматизації – традиційна поліфонічна техніка збагачується новими якостями, а саме концентрованістю хроматичних процесів, дванадцятитоновістю структур, насиченістю фактури дисонуючою інтервалікою.

Зроблено висновки, що провідними принципами структуроутворення в серійних, серіальних і вільно-атональних творах першої половини ХХ ст. стають *комбінаторика і симетрія*.

Ключові слова: вертикаль, гармонія, горизонталь, поліфонія, музична фактура, поліфонічна техніка.

АННОТАЦІЯ

Кузьмук О. В. Взаимодействие полифонического и гармонического принципов музыкальной организации в произведениях композиторов первой половины XX века: специфика обновления, методы анализа. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского Министерства культуры и информационной политики Украины, Киев, 2020.

В диссертации впервые рассмотрена специфика обновления принципов музыкальной организации в произведениях композиторов первой половины XX века в аспекте взаимодействия полифонического и гармонического факторов; разработана и апробирована авторская методика анализа пантональной и атональной музыки, объединяющая в себе *анализ гармонической вертикали и полифонической горизонталі*.

В работе раскрыто, что гармонический и полифонический принципы организации в произведениях первой половины XX столетия подвергаются большим изменениям, в частности за счет расширения и интенсификации их взаимодействия, возрастания роли фактурного фактора формообразования.

В диссертации доказано, что *методика анализа, которая совмещает анализ гармонической вертикали, полифонической горизонтали и выявляет координирующие свойства диагонали через динамику развития плотности ткани*, делает наглядным процесс определения структурных составляющих звуковой ткани (симультанные комплексы), меры использования конструктивных возможностей системы, соотношения традиционного и обновленного, обнаружения изменяемого и неизменного, а также дает возможность классифицировать тип стреттно-имитационной техники.

На основе анализа стреттной техники в избранных произведениях композиторов первой половины XX в. показано, что происходит обновление полифонических средств в условиях максимальной хроматизации – традиционная полифоническая техника обогащается новыми качествами, а именно концентрированностью хроматических процессов, выражающейся в насыщении звуковых элементов диссонирующей интерваликой двенадцатитоновых структур.

Сделаны выводы, что комбинаторика и зеркальность становятся важными принципами структурообразования в серийных, сериальных и свободно-атональных произведениях первой половины XX в.

Ключевые слова: вертикаль, гармония, горизонталь, полифония, полифоническая техника, музыкальная фактура.

SUMMARY

Kuzmuk O. V. The Interaction of Polyphonic and Harmonic Principles of Musical Organization in the Works of Composers in the First Half of the XX Century: the Specific of Renewal, the Methods of Analysis. The Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for obtaining a qualification of a candidate of arts for speciality 17.00.03 – Musical Arts. Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture and Information Police of Ukraine, 2020.

The dissertation deals with the specific of renewal of musical organization principles in the works of composers in the first half of the 20th century within the aspect of interaction of polyphony and harmonic factors; the author's complex methodology of music analysis in pantonal and atonal (free atonal, serial and total serial) works, that combines in itself *the analysis of harmonic vertical aspects, polyphony horizontal and texture diagonal* is worked out and approved.

It is discovered in the dissertation, that harmonic and polyphony principles of musical organization in the works of the first half of the 20th century experience considerable changes, in particular, due to the expansion and intensification of their interaction, the increase of texture factor. On the crossing of harmonic and polyphonic principles of musical organization another parameter related to the *diagonal* dimension of musical texture acquires an independent value. It appears through the depth and density of musical texture.

The instrument for the disclosure of the features of organization of the spatial-temporal continuum of a work in music of the first half of the 20th century – the harmonic vertical, polyphony horizontal and texture diagonal – become the author's methodology of analysis, that bases on the traditional analytical musicology approaches and the conception of musical system-structural analysis by I. Piaskovskyi.

In the work the author develops further I. Piaskovskyi's idea in relation to the isomorphism of scientifically-philosophical presentations and principles of the artistic thinking and their reflection in the principles of musical texture organization in works with the new forms of modal organization (also in pantonal, free atonal, serial and totally serial works) in the first half of the 20th century.

The experiment of a tonal reconstruction of the texture-configurative component in Prelude op. 25 by A. Schoenberg has proved determinative, **structure forming** role of musical texture in a serial technique. A texture in the serial music unites and **coordinates** the properties of polyphonic and harmonic principles of organization on the basis of equal mutual complementarity.

It is proved in the dissertation that the method of analysis, which combines the analysis of harmonic vertical, polyphonic horizontal and displays the coordinating properties of the diagonal through the dynamics of texture density, illustrates the definition of the structural units of a musical form (simultaneous complexes), the degree of use of the structural possibilities of the system, correlation of the traditional character and updating, being variable and unchanging, and also makes it possible to classify the type of the polyphonic technique. The ideas of rhetoric of geometric language of V. Kandynskyi are traced on the example of the analysis of the Ninth Symphony by G. Mahler using the method of graphic representation of sound.

On the basis of analysis of stretto technique in the chosen works of composers of the first half of the 20th century we came to the conclusions that the **renewing of polyphony methods** is in the conditions of maximal chromaticization – a traditional polyphony technique is enriched by new qualities, namely by the concentration of chromatic processes, that is expressed by twelve-tone structures, high concentration of dissonant intervals in the sound elements.

The conclusions are made that the *combinatorics* and *mirroring* become the important principles of structure forming in works with new modal meaning (including pantonal, free atonal, serial and total serial techniques) of the first half of the 20th century. The main factor of separation of the structures here is a texture component – a coordinating diagonal.

Keywords: vertical, harmony, horizontal, polyphony, polyphonic technique, musical texture.